

Eugen Simion, sfidarea contingentului*

Ion Hadârcă

Membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei

Din capul locului țin să menționez că viața și opera lui Eugen Simion simbolizează exemplaritatea unui mare destin laborios, prin care spiritul exultă, iar natura geniului românesc își reafirmă forța creatoare și de deschidere gânditoare spre universalitate.

Indiscutabil, această operă merită un studiu monografic aplicat temeinic, și nu doar unul aidoma celui scris de acad. Mihai Cimpoi, de exemplu, *Modelul de existență Eugen Simion*. Este opera în care se oglindește discret statura înaltă și sobră a cărturarului, a omului de știință și cultură enciclopedică, evident, care nu poate fi încadrată într-o sumară schiță de evocare.

Din pură curiozitate, am încercat să contabilizez doar volumul prefețelor criticului Eugen Simion la prestigioasa colecție academică a *Pleidelor* românești de *Opere fundamentale*, ajunsă în timpul vieții aceluiași inițiator-coordonator la circa 250 de volume! Este în sine un inegalabil *Exegi monumentum!* editorial. Ei bine, după ce trecusem de cifra a 1000 de pagini m-am lăsat păgubaș. Nici nu am la dispoziție toate volumele. nici nu cunosc proiectul real al inițiatorului. Presupun că, adunate împreună, doar prefețele scrise de Eugen Simion pentru doar colecția de *Opere fundamentale* ar depăși prin volum (*oribile dictum!*), prin amploarea, precizia și noutatea interpretării monumentului model al *Istoriei...* călănesciene!

Este aproape hazardat să vrei să alegi din vasta-i operă un oarecare studiu predilect. Poate fi *Proza lui Eminescu*, din 1964, sau poate *Dimineața poezilor*, acest autentic poem critic despre care Valeriu Cristea afirmă că este „una din

cele mai frumoase cărți apărute la noi de la *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu”. Totuși am ales sau m-au ales trei studii de referințe, dense de gând și fervoare intelectuală de nivel european, de altfel traduse, solicitate și reeditate până în prezent.

Din sudura titlurilor a rezultat o nouă paradigmă aforistică.

Parafrazând sau reinventând *Sfidarea retoricii. Jurnal german* (Ed. Viitorul românesc, Buc., 1999), care succede *Jurnalul parizian. Timpul trăirii, timpul mărturisirii*, ed. a IV-a. Text integral (Ed. Mercuțio, Buc., 1999) și, la fel de clasicizată, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă* (Ed. ICR, Buc., 2005), am întrezărit o „nedezruptă continuare” (D. Canteмир) a mesajului auctorial care parcă ar gândi, de la carte la carte, un concept estetic-filosofic unic și un sistem coerent sprijinit pe noua critică postbarthesiană și pe propriile arhetipuri lovinescian-călănesciene. Astfel, *Timpul trăirii, timpul mărturisirii* se metamorfozează în *Întoarcerea autorului* (cel alungat de noul roman dincolo de experimentul textualist, dar și cel plecat dintre noi) și revenit prin *Sfidarea retoricii*. Adică, sfidarea contingentului, a efemerului, balastului rutinar, a versatilității, mefienței și facilului, a complexelor provincialismului și spaimelor totalitare, a terorii subteranului, altfel spus, a subconștientului freudian, prin sfidarea lor autorul ținând mai sus, spre ideatic, spre suplețea gândirii eleate, adică spre metafizic și transcendent. Din toate studiile, cărțile și eseurile esteticianului-profesor la Sorbona anilor '70 transpare o bună

școală de gândire a Agorei platonician-aristotelice sau kantian-heideggeriene, riguros temperate printr-un discurs cartezian modernizat și racordat la noua școală a esteticienilor francezi. Pe aceștia i-a studiat și i-a interpretat temeinic, pe unii cunoscându-i personal și dialogând cu ei de la egal la egal (a se vedea: *Trei dialoguri despre critica modernă: I. Cu Jean-Pierre Richard; II. Cu Jean Rousset; III. Cu George Poulet*, în cartea *Timpul trăirii...*, pp. 450–491).

Din fiecare pagină a acestor surse temeinice și incitante, transpare vigoarea unei judecăți proaspete, dezinhibate, mergând direct la sursa citată, cumpănind ideile cu suficientă doză de ironie și autoironie, pigmentându-și fraza cu pigmentii metaforei, gândirii paradoxiste și ai sintezei aforistice originale, spre deliciul cititorului. Parafrazănd expresia consacrată a lui Bach despre îmblânzirea *clavecinului bine temperat*, am putea afirma despre cel care vede critica drept *cârtire* cumpănită, că Eugen Simion realizează spectacolul *Fugii* critice aidoma cârtitorului bine temperat, sprijinindu-se temeinic de pământul arid al bibliotecii și levitând amețitor prin empireul ideilor.

În perioada pariziană, urmărind îndeaproape elucubrațiile stângiste ale lui Phillippe Sollers și grupul Tel Quel, de exemplu, sau pe cele ale lui Jean-Paul Sartre, emite o serie sau un lanț diarisitic de observații, judecăți lucide rămase până azi în picioare.

În acest context, miniatura despre Sartre este, pur și simplu, devastatoare: „Gurile rele zic chiar că Sartre s-a prostituat în mai '68 și că, în general, el nu face decât să lingusească o istorie impură. Eugène Ionesco nu uită să-i amintească din când în când celui care a scris *l'Etre et le Néant* că acceptă inacceptabilul din istorie și că, de dragul umanității, sacrifică individul și, de dragul ideii de justiție socială, acceptă *gulagurile*. Am citit și am auzit de multe ori aceste reproșuri. Prezența filosofului alături de inevitabila Simone de Beauvoir în grupurile protestatare *troțchiste*, *situaționiste* trezește, iarăși, multe ironii în cercurile inteligenței pariziene. M-am întrebat și eu dacă un mare intelectual ca Sartre trebuie să coboare mereu în stradă și să apere toate cauzele, chiar și pe cele pierdute. Frenezia acestui *angajament* trezește,

într-adevăr, suspiciuni. Mai ales când el este așa de intens mediatizat” (*Op. cit.*, pag. 143).

Un aspect inedit (și insolit!) al *Jurnalului...* rezidă în fixarea imparțială a stărilor nevralgice, pline de frustrări, complexe și resentimente ale intelectualului din Est, aruncat în plina efervescență a societății pariziene, liberal-stângiste, non-conformiste și în permanentă căutare a noului. Viața pariziană nu este una comodă, claustrată în aule universitare și biblioteci. Tânărul profesor este mereu solicitat: toți românii trecând prin Paris consideră de datoria lor să-l ferească pe profesor cu vizite și cereri de tot soiul. Omul este un munte de generozitate, dar fixează și taxează prompt manierele lor în portrete memorabile: Marin Preda, Eugen Jebeleanu, Mihai Șora, Croh sau Ovidiu S. Crohmălniceanu, Adrian Păunescu, Sorin Titel, Nicolae Breban, Zaharia Stancu, Țepeneag, Marin Sorescu sunt prinși pe viu într-un autentic album istoric al literaturii române. Pagini inestimabile pentru istoria literară ne oferă întâlnirile cu granzii sau monștrii sacri Emil Cioran, Eugène Ionesco, Mircea Eliade...

Adaptându-și stilul rigorilor clasice și al „spumozității spiritului francez”, zice autorul, diaristul își strunește fraza, dicțiunea ideilor până la densitate parabolică: „Negația valorilor nu duce cu necesitate la prăbușirea valorilor, la rupturi între epoci și curente, pentru că în negația cea mai sălbatică există întotdeauna o nuanță de toleranță” (*Jurnal...*, pag. 57).

Pe tot parcursul creației lui Eugen Simion, se manifestă efortul disperat de a suda, a lega, a asigura continuitatea-ciclică a valorilor (prin scrierea de dicționare, monografii, colecții, portrete etc.), fiind el însuși un maestru al joncțiunilor: în sânul unei singure culturi (cu cea de peste Prut), dar și între culturile europene: franceză, germană, elină, italiană... Lejer mărturisind prin toate, el afirmă cu demnitate spiritul valoric al demnității latinătății estice sau de sfidare a „neantului valah”. Din când în când, resentimentele totuși transpar cu obstinație: „Există o retorică a libertății, dar ce înseamnă libertatea când nu există riscul de a o pierde” (pag. 38), se întreabă cu amărăciune autorul din Est, admirând voluptatea discuției de dragul discuției a intelectualilor francezi. Sau despre același „neant valah”: „Noi, românii, suntem obsedați de destinul nostru. Și destinul

nostru istoric este un lung șir de fracturi... Fiecare individ are momentele lui când coboară, subit, în subterană..." (pag. 130).

Este copleșitoare obsesia cenzurii și auto-cenzurii: „Aș vrea să scriu, aici, despre clipele mele obscure, despre frica mea de moarte (...), despre demonii mei, despre momentele mele de cădere și nesiguranță..., dar cum să scriu când sunt atâtea cenzuri în mine și altele în afara mea?" (pag. 102). Sau: „Când mă gândesc la indiscreția, ura și turnătoră (care tinde să devină un stil național) din societatea noastră, mă cuprinde amețea. Ferocitatea indiscreției și a mahalagismului ilfovean..." (pag. 408). Un alt episod trist sublimat totuși apoteotic se întâmplă la înmormântarea lui Eugène Ionesco: „La cimitirul Montparnasse, depun o floare pe mormântul lui Cioran și apoi dispar repede, complet dezamăgit de compatrioții care n-au în ei tăria de a-și ține cumpătul și de a-și stăpâni resentimentele într-o situație atât de tragică... Vizitez, a doua zi, expoziția Brâncuși de la Centre Pompidou... E magnifică. Văd opere (aduse din America) pe care nu le-am văzut decât în albume. Este un regal și, după câteva ore petrecute printre aceste păsări măiestre și domnișoare Pogany, nu îmi este deloc rușine că sunt român. Iată adevăratul spirit românesc..." (pp. 562–563).

În totalitatea și noutatea viziunilor sale creatoare, Eugen Simion se vădește a fi un vrednic cetățean al *logosferei*, care este „lumea limbajurilor în care trăim”, după estetica barthesiană. Spiritul lui discern rezervat noile teorii văduvite de substanța ontologică în care omul, creatorul dispare, fiind redus la o stranie *ergografie*, precum deducem din *Sfidarea retoricii*: „Cultura produce *texte*, nu *creatori*, spun teoreticienii literaturii de azi. Autorii sunt sistematic înghițiți de textele pe care le fabrică și, dacă în timpul lecturii, autorul revine în text, el nu poate fi decât o *ființă gramaticală*, un *om de hârtie*. El nu are biografie, ci, la nevoie, o *ergografie*" (Op. cit., pag. 13).

Textualiștii, structuraliștii, semioticienii – toți sunt trecuți prin grila cunoașterii și interpretării simionești. Cărțile sale oferă un regal al gândirii vii, de mare forță a pătrunderii în miezul tainelor existențiale. Este ca și cum ar purta în mână prin labirintul cărților magica lampă a lui Diogene:

24 „Un proverb oriental, deseori citat de semioti-

cieni, spune că locul cel mai obscur de pe pământ este acela de sub lampa aprinsă. Misterul se refugiază adesea în structurile transparenței. Nicio cunoaștere nu-i, așadar, atât de completă încât să facă inutilă cunoașterea" (Op. cit., pag. 405). Este una dintre cele mai profunde meditații ale criticului-poet. O panoramă amețitoare a infinitului cunoașterii ni se dezvăluie chiar sub ochii noștri, cunoscând această operă în care autorul zidit *ergografic* între pereții ei, revine *holografic* sub ochii noștri în toată măreția sa creatoare.

Aceasta este sfidarea contingentei și frizarea transcendenței – miza majoră a spiritului critic simionesc!

O altă fațetă a creației sale este deschiderea către universal prin național și regional, și invers... „Fractura” basarabeană este, totuși, parte componentă a acestui univers...

În prima ediție a sugestivului său eseu critic *Modelul de existență Eugen Simion*, afinul său basarabean, criticul Mihai Cimpoi, definește astfel *Lumea basarabeană* a ploieșteanului-academician: „De mai mult timp Eugen Simion, în calitate sa de om deplin al culturii românești, ca să reluăm o expresie cunoscută, (este) preocupat și de lumea basarabeană, văzută de el ca o lume a *marginii existențiale* (și nu valorice), ca o lume românească, veche, arhetipală, care are un *habitat* și un *habitus* specific! (Op. cit., pag. 265). Aflată sub semnul unității, zice criticul basarabean, opera lui Eugen Simion poate fi privită și în spirit goethean: „Spațiul cultural românesc e privit sub semnul unității, în câmpul atenției intrând și autorii basarabeni, tot astfel cum literatura universală este văzută în spiritul lui Goethe, ca un întreg" (Idem, pag. 16).

Începând cu B.P. Hasdeu și terminând cu Nicolae Dabija și Valeriu Matei, Eugen Simion schițează un vast program de interpretare a universului basarabean, rămas, din păcate, neterminat. În eseu *Setea de monumental și grandios. B.P. Hasdeu*, din 1984, scris cu prilejul retipăririi *Istoriei critice a rumânilor*, opera lui Hasdeu publicată prima oară la 1873, Eugen Simion notează: „Există (...) o legătură între *pământ* și *neam* care depășește *circumfusele*, atât de strânsă și hotărâtoare încât, zice Hasdeu, pământul răsfrânge imaginea neamului, iar neamul răsfrânge imaginea pământului" (Eugen Simion,

Moartea lui Mercuțio, Ed. Tracus Arte, Buc., 2019, pag. 87). Și mai jos, remarcând apetența lui Mircea Eliade și a generației sale pentru enciclopedismul și mesianismul istoricului basarabean, Eugen Simion completează: „Nicolae Iorga, Pârvan și chiar G. Călinescu (care păstrează în admirația lui o distanță ironică) moștenesc ceva din această sete de grandios și monumental de care suferă spiritul lui Hasdeu, om de început, genial și haotic, imaginea eternă a marii opere neterminate (*Idem*, pag. 88).

Despre alt gigant basarabean Eugen Simion s-a pronunțat în mai multe rânduri. În *Studiul introductiv* la ediția academică *Constantin Stere. Opere. În preajma revoluției*. Vol. I (Ed. Academiei Române. Fundația Națională pentru Știință și Artă, Buc., 2010), prefăcătorul notează de la bun început: „Basarabeanul C. Stere (1865–1936), cel care a fondat, în 1906, împreună cu G. Ibrăileanu „Viața Românească” și a definit ideologia poporanismului are o biografie fabuloasă pe care, în loc s-o reabiliteze direct într-o narațiune memorialistică, a folosit-o ca punct de plecare într-un roman fluviu dictat secretarului său L. Leoveanu” (*Op. cit.*, pag. V). Și, în continuare, definindu-i opera drept „autobiografie spirituală (...) mare epopee memorialistică (...), roman memorialistic”, Eugen Simion îl apreciază drept un „roman memorialistic complex (complex ca formulă epică și complex ca viziune asupra lumii) **și nu o dată excepțional** (s.n.) ce se cheamă *În preajma revoluției*” (*Idem*, pag. XI).

Despre criticul Mihai Cimpoi, Eugen Simion scrie mai multe pagini memorabile, semnând împreună și o carte dedicată lui C. Stere *Viața ca un roman* (2015). Volumul de eseuri *Fragmente critice*, vol. 1 (Ed. Grai și suflet – cultura românească, Buc., 1998) cuprinde două eseuri consacrate colegului-academician, criticului Mihai Cimpoi. *Spre un nou Eminescu* (pag. 110) și *O istorie a literaturii basarabene* (pag. 203): „Autorul (...) este un interpret avizat al lui Eminescu (a publicat, între altele *Narcis și Hyperion* și, dacă îmi amintesc bine, despre el mi-a vorbit prima oară, pe la începutul anilor '80, C. Noica (pag. 110). Sau despre *Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia*: „Autorul acestei *Istории* este, bineînțeles, Mihai Cimpoi, reputat critic literar și «stâlp» al vieții culturale din Basarabia.

Un basarabean țepăn (în sens nichitian), clădit din materiale tari și abundente, caracter dârz și cumpănit, cu o umoare egală, în fine, un om pregătit – după cum lasă impresia – să ducă bătăliile sale până la capăt și să le câștige” (*Op. cit.*, pag. 203). Este un portret viu și memorabil, parcă schițat de tușele lui Corneliu Baba sau ale lui Nicolae Grigorescu!

Exceptând exegezele despre alți poeți cu origini basarabene: A.E. Bakonsky, Leonid Dimov, Adrian Păunescu, putem afirma că poezia basarabeană nu a fost străină criticului Eugen Simion. Despre poezia lui Grigore Vieru, de exemplu, „poetul confesiv și profetic”, Eugen Simion găsește cele mai alese cuvinte. Grigore Vieru este „Un poet cu lira-n lacrimi”, precum se numește eseul corespunzător: „O jale de popor îmbătrânit în suferință, o respirație ușoară printre inefabilele naturii. Satul, izvorul, dealul, piatra, pelinul, busuiocul... – toate participă la o mirifică patrie imaginară închisă într-o imensă lacrimă (*Fragmente critice*, vol. III, pag. 189, 196). Despre Paul Goma scrie rezervat și imparțial împotriva unor umori extraliterare: „*Din Calidor*, subliniat, *O copilărie basarabeană*, ar putea să aibă drept model romanul memorialistic al lui Constantin Stere *În preajma revoluției*” ... „O literatură, deschide parantezele Eugen Simion, a experienței, o epică de tip biografic, un document, în fine, uman și politic, în consens cu o bună parte din Literatura Estului (de la Soljenițin la Kundera), (Eugen Simion. *Genurile biograficului*, vol. II, Buc., 2008, pag. 80. Citat după M. Cimpoi, *Modelul...* Ed. ICR, 2018, pag. 269).

Despre poezia lui Nicolae Dabija, Eugen Simion concluzionează: „*Poezia e o bucuroasă tristețe*: Îl «crezi» pe cuvânt și participi sufletește la tragedia mocnită pe care o sugerează poezia lui fluentă, rapsodică, penetrantă” (Eugen Simion. *Scriitori români de azi*. Vol. IV, Ed. David-Litera, Buc.-Chișinău, 1998, pag. 300).

Despre poetul Valeriu Matei: „...este, prin natura lui, un luptător, un spirit – dacă-l intuiesc bine – ireductibil, hotărât să meargă până la capăt în aventura lui dreaptă și primejdioasă” (*Op. cit.*, pag. 294).

Vom reține alte două eseuri ale academicianului prin care transpar alte note vibrante raportate

la realitatea basarabeană și nu doar: „Particip la un colocviu despre Ștefan cel Mare și Eminescu, notează autorul în *Spiritul ieșean* (1992). Și, înainte de a vorbi despre miturile fundamentale în opera poetului național, ascult intervenția lui Nicolae Dabija, tocmai sosit de la Chișinău. Ceea ce spune el este rezumatul unei tragedii (...). Confesiunea poetului Nicolae Dabija, apelul lui disperat mă rușinează pur și simplu. Ei, basarabeni, trec printr-un mare pericol și noi, din celelalte provincii, vorbim vorbe și facem discursuri” (Eugen Simion. *Moartea lui Mercuțio*, pag. 316).

Alte două eseuri – *Cultura diasporei și Întoarcerea basarabenilor* – din *Fragmente critice* păstrează aceeași notă vibrantă a deschiderii față de realitățile basarabene. În *Cultura diasporei*, rezumându-și participarea sa *Forul românilor și originarilor din România* din 1991, Eugen Simion îi dă dreptate Leonidei Lari care afirma: „O situație specială au românii din Basarabia, Bucovina de Nord, Iugoslavia și din alte regiuni învecinate. Poeta Leonida Lari, prezintă la această reuniune, spune, pe bună dreptate, că ei, basarabeni, nu sunt și nu se simt în diaspora. S-au născut unde s-au născut și n-au de gând să plece nicăieri. Ei scriu în limba maternă și opera lor face parte, cu valori specifice, dintr-un patrimoniu spiritual comun (*Op. cit.*, pag. 227).

Titlul eseului *Întoarcerea basarabenilor* (1995) vorbește de la sine. Este despre descendera unui grup de basarabeni la București cu prilejul aniversării a 60 de ani ai poetului Grigore Vieru: „I-am ascultat pe cei mai mulți dintre ei vorbind la Cercul Militar, vineri, 24 februarie a.c., în fața unui public numeros venit să omagieze nu numai un poet, dar și simbolul care stă în spatele lui și care ne neliniștește pe toți: Basarabia!” Deci Basarabia, „simbolul care ne neliniștește pe toți”! „Spiridon Vangheli, de rând cu regizorul Ion Ungureanu, o cunoștință mai veche, poetul Andrei

Strâmbeanu, poetul Dumitru Matcovschi, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, istoricul Ioan Buga, omul de știință Petru Soltan (care locuiește în Transnistria) au prezentat o altă față a Basarabiei, mai puțin înveselitoare. Au făcut-o într-un mod demn și cu un radicalism moral care pe mine m-a impresionat profund. Este limpede, intelectualii aceștia nu se joacă cu vorbele, știu ce spun. N-au coborât aici să facă retorică. Mi-a plăcut, repet, stimulul lor ațos, mi-a plăcut enorm responsabilitatea lor morală, mi-a plăcut și faptul că într-o împrejurare festivă n-au ezitat să spună ce nu le place la noi, valahii” (*Fragmente critice*, pag. 226). Precum se vede în această cronică sentimentală, toate accentele, chiar mai puțin delicate, subliniază mai ales întoarcerea basarabenilor în propria lor capitală. De-ar fi așa! Alte nume frecvente de basarabeni în eseurile lui Eugen Simion sunt Constantin Stamate, Alecu Russo, Alexei Mateevici, Nicolae Costenco, Eugen Coșeriu, Ion Druță ș.a.

Este o schiță panoramică a lumii basarabene, profund impresionantă.

Am meditat asupra faptului cum am putea asigura mai bine „întoarcerea autorului”, vorba lui Eugen Simion, cel puțin în spațiul nostru chișinăuian, atât de îndrăgit și vizitat de autor. Gândindu-mă la prezența marilor intelectuali polivalenți: Nicolae Iorga, George Călinescu sau Mircea Eliade pe Aleea Clasicilor din inima Chișinăului, mă întreb, în fine, de ce nu s-ar găsi un loc și pentru ilustrul intelectual, harnic și doct, subtil filosof al culturii europene, editor complet al operei, inclusiv al manuscriselor eminesciene, mare prieten al Basarabiei și strălucit comentator al creației tuturor celor înveșniciți pe Alea – pentru clasicul scriitor-academician Eugen Simion?